

TO LEAVE OR TO RESCUE? LITHUANIAN PRIESTS IN THE BOLSHEVIK RUSSIA, 1918–1939

Summary

Based on recently declassified documents from the Vatican archives, the article analyses the situation of clergy of Lithuanian origin in Bolshevik Russia and the reactions of the Holy See to the efforts of Lithuanian governments to take an active part in solving the problems of Catholics in that country.

In order to strengthen their position domestically and internationally, the political figures in Lithuania who came to power by way of the coup d'état initially attempted to offer mediation services for the resumption of the stalled unofficial negotiations between the Vatican and the USSR and to carry out the mission of spreading Catholicism in Russia by taking advantage of the imagined better opportunities for the Lithuania and the Lithuanian clergy to do it. Noting the Soviets' relatively reduced hostility towards Catholic priests of Lithuanian origin and hoping that they would manage to stay free longer, at the end of the third decade the Holy See actually tried to give them more responsibility for coordinating the pastoral care in the regions of the USSR. On the other hand, taking the previous experience of relations with the Soviets into account and viewing political interests of the Lithuanian government, the idea of a corridor through Lithuania to Russia was received very sceptically in Rome.

The Vatican was also reserved about the efforts of the Lithuanian government to repatriate, in 1933–1934, the Lithuanian clergymen imprisoned by the Soviets. With this action, Lithuanian politicians hoped to improve their image in the Vatican and arouse positive emotions among the Lithuanian public. Meanwhile, Pope Pius XI and his entourage consistently maintained that even in the face of brutal persecution the Catholic clergy should try to remain in Russia as long as possible. Their position was only enhanced by the testimonies of the Lithuanian clergymen who came to Rome after being freed from Soviet prisons and by their heroic determination to return to their flock whenever possible. Therefore, the Holy See tried to control the flights of Lithuanian politicians and seek not the extradition of the priests, but their freeing, so that they could continue to serve the Lithuanian Catholic communities living in the USSR.

IŠ BERLYNO STUDENTŲ ATEITININKŲ ORGANIZACINĖS VEIKLOS (1920–1923)

ALGIMANTAS KATILIUS

Įvadas. Kol kas nėra parašyta apibendrinančio darbo apie lietuvių studentų studijas užsienio universitetuose XX a. pradžioje ir pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos metais. O tos studijos buvo svarbus veiksnys, formuojantis Lietuvos intelektualiniam elitui. Nutrūkus studijoms Rusijos universitetuose ir iki įkuriant universitetą Lietuvoje, studijos užsienyje buvo vienintelis kelias pasiekti aukštąjį išsilavinimą. Išsilavinusių asmenų reikėjo įvairioms besikuriančios Lietuvos institucijoms.

Studentų ateitininkų veikla prasidėjo nuo 1910 m. Leveno universiteto lietuvių studentų iniciatyva įkurtos „Lietuvių katalikų studentų sąjungos“, kuri apėmė Rusijos ir Vakarų Europos universitetuose studijuojančius studentus¹. Pirmuoju „Lietuvių katalikų studentų sąjungos“ pirmininku buvo išrinktas Jurgis Galdikas, sekretoriumi Pranciškus Kuraitis, išdininku Antanas Maliauskis ir pavaduotoju Antanas Viskantas². Ši valdyba veikė metus, kol 1911 m. kovo 12 d. valdybos posėdyje buvo nutarta sąjungos valdymą perduoti studentams pasauliečiams. Naujos valdybos pirmininku tapo Maskvos universiteto studentas Pranas Dovydaitis. Stasys Yla rašo: „Nuo 1911 m. pradėjus gyviau reikštis organizuotai moksleivių veiklai, studentiškoji vadovybė daugiau dirbo moksleivių reikalams negu studentų. Pagaliau ji pati pabiro: pirmininkas Pr. Dovydaitis nuo 1913 pradėjo redaguoti „Viltį“, o kiti nariai, baigę mokslus, nuėjo į savo profesinį darbą“³. Pirmojo pasaulinio karo metais studentai ateitininkai Voroneže (1916) sudarė bendrą valdybą su moksleiviais. Studentų ateitininkų mėginimai organizuoti

¹ Plačiau žr. Algimantas Katilius, „Lietuvių studentų katalikų draugijos Leveno universitete XX a. pradžioje“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2011, t. 34, p. 145–159. Stasys Yla studentų sąjungos pradžia laiko 1909 m. lapkričio 9 d., kai buvo parengtas įstatų projektas ir atsišaukimas į studentus katalikus; žr. Stasys Yla, *Ateitininkų vadovas*, trečioji fotografuotinė ir papildyta laida, Kaunas: Naujasis lankas, 2006, p. 120.

² Algimantas Katilius, *op. cit.*, p. 154.

³ Stasys Yla, *op. cit.*, p. 120.

1919–1920 m. Kaune nebuvo sėkmingi. Tada nutarta veiklą perkelti į Berlyną, kol klausimus išspręs studentų ateitininkų sąjungos konferencija⁴.

Straipsnyje remiamasi penkių rūšių Berlyno studentų ateitininkų protokolais. Tai Berlyno studentų ateitininkų valdybos posėdžių, Berlyno studentų ateitininkų susirinkimų, lietuvių katalikų studentų ateitininkų susirinkimų, Berlyno studentų ateitininkų valdybos, einančios studentų ateitininkų sąjungos Centro tarybos pareigas posėdžių, studentų ateitininkų Centro tarybos posėdžių ir susirinkimų protokolai.

Šio tyrimo tikslas yra pažvelgti į Berlyno studentų visuomeninę veiklą, tiksliau – į ateitininkų pastangas veikti organizuotai. Remiantis minėtais protokolais, bus kalbama apie šio miesto ateitininkams rūpėjusius klausimus, jų nuveiktus darbus, studentų ateitininkų sąjungos veiklą Berlyno laikotarpiu. Straipsnio chronologines ribas padiktavo turimi archyviniai dokumentai apie studentų veiklą Berlyne. Šį tyrimą galima laikyti vieno atvejo aprašymu ar mikroistorijos tyrimu. Nors tyrimo chronologija apima vos trejus metus, bet studentų berlyniečių veikla buvo svarbi visoje studentų ateitininkų organizavimosi istorijoje.

Straipsnio autorius neturėjo galimybių nustatyti, kuriose Berlyno aukštosiose mokyklose ir ką studijavo straipsnyje minimi studentai, nes apie tai neužsimenama protokoluose. Norint tai nustatyti, reikėtų susipažinti su Berlyno aukštųjų mokyklų archyvais. Tačiau galima teigti, kad studentai buvo iš kelių aukštųjų mokyklų.

Pirmųjų metų Berlyno lietuvių studentų veikla. 1920 m. gruodžio 5 d. įvyko Berlyno studentų ateitininkų susirinkimas. Susirinkimo protokole nurodyta, kad 1920 m. per Velykas Kaune ateitininkų konferencijos metu buvo išrinkta studentų ateitininkų taryba. Tačiau taryba nesukvietė nė vieno posėdžio. Protokole apie šią tarybą sakoma: „Aukštųjų kursų likvidavimas, stud-tų valdininkavimas ir stojimas į karo mokyklą galutinai išsklaidė studentus ir ši Taryba savaime likvidavosi. Studentų at-kų ūpo nebėra ir organizacijos darbas visai sustojęs“⁵. Todėl buvo galvojama, kad studentų ateitininkų veiklą reikėtų perkelti į Berlyną. Susirinkime nutarta išrinkti valdybą iš penkių asmenų, kuriai pavesta laikinai eiti studentų ateitininkų

⁴ Kęstutis Skrupskelis, *Ateities draugai: Ateitininkų istorija (iki 1940 m.)*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2010, p. 347.

⁵ Berlyno studentų ateitininkų susirinkimo protokolas, 1920-12-05, in: *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 564, ap. 3, b. 362^a, l. 2–2v.

sajungos Centro tarybos pareigas. Į valdybą buvo išrinkti Domas Jasaitis, Petras Karvelis, A. Bridžius, Mackevičiūtė, Domas Micuta, kandidatais dar buvo Augustinaitis ir Maciūnas.

Pirmas išrinktos valdybos susirinkimas įvyko 1920 m. gruodžio 7 d. Buvo pasidalinta pareigomis: pirmininku tapo Jasaitis, vicepirmininke Mackevičiūtė, išdininku Karvelis, reikalų vedėju Micuta, sekretoriumi Bridžius. Micuta padarė trumpą pranešimą, kas darytina artimiausioje ateityje, kad būtų atgaivinta ir suderinta studentų ateitininkų veikla įvairiose šalyse – Vokietijoje, Šveicarijoje ir Lietuvoje. Nutarta užklausti Fribūro universiteto studentų, ar jie nesutiktų draugijos „Lituania“ laikyti ateitininkų dalimi⁶, ir pasirūpinti, kad Kaune pradėtų veikti studentų ateitininkų kuopa. Posėdis nebaigė svarstyti visų numatytų klausimų, nes darbą baigė atstovybės tarnautojai⁷. Todėl kitas posėdis įvyko jau kitą dieną universiteto valgykloje. Šiame posėdyje nutarta ateitininkų susirinkimus daryti kas mėnesį, susirinkimuose skaityti referatus (kiekvienas narys per metus parašytų po referatą), teikti pagalbą stojantiems į Berlyno universitetą, aktyviai bendradarbiauti *Ateityje*, apsiimti išleisti almanachą *Moksleivių draugas*, nario mokesčių rinkti po 1 auksiną per mėnesį⁸.

1920 m. gruodžio 12 d. vykusiame Berlyno studentų ateitininkų suvažiavime buvo aptarta krikščionių demokratų laikraščio *Laisvė* padėtis. Taip pat nurodyta, kad Pranas Dovydaitis išleido žurnalą *Kosmosas* ir numatė leisti žurnalą *Logos*⁹. Pranešimą „Mūsų veikimo obalsių kryžkelėje“ padarė Bridžius. Po pranešimo vyko diskusija, kurioje daugelis pasisakė prieš pranešėjo iškeltus teiginius. Susirinkime buvo išrinkta almanacho *Moksleivių draugas* redakcinė komisija, į kurią įėjo Sakalauskas, Remeika, Grajauskienė ir Juška. Buvo priimtas pasiūlymas padėti abiturientams stoti į aukštąsias mokyklas ir nutarta paskelbti sąlygas apie stojimo sąlygas į Vokietijos aukštąsias mokyklas¹⁰.

⁶ Fribūro universiteto studentai lietuviai ateitininkų kuopą įkūrė 1921 m. sausio 9 d.; žr. Algimantas Katilius, „Fribūro universiteto studentų ateitininkų kuopos susirinkimų protokolai“, in: *Soter*, Kaunas, 2018, Nr. 68 (96), p. 79–80.

⁷ Berlyno studentų ateitininkų valdybos posėdžio protokolas, 1920-12-07, in: *LCVA*, f. 564, ap. 3, b. 270, l. 8.

⁸ Berlyno studentų ateitininkų valdybos posėdžio protokolas, 1920-12-08, in: *Ibid.*, l. 8v–9.

⁹ Berlyno studentų ateitininkų susirinkimo protokolas, 1920-12-12, in: *Ibid.*, b. 362^a, l. 4.

¹⁰ *Ibid.*, l. 5v.

1921 m. sausio 9 d. Berlyno studentų ateitininkų susirinkime kalbėta apie tolesnės ateitininkų veiklos principus. Susirinkime kalbėjęs almanacho *Moksleivių draugas* redakcinės komisijos narys iškėlė klausimą, ar almanachas (kalendorėlis) galėtų būti *Ateities* leidiniu ir ar jį leisti vieneriems ar dvejiems metams; pirmininko buvo iškeltas klausimas, ar numatomas leidinys turėtų būti skirtas tik ateitininkams ar bendrai visiems. Susirinkime buvo nutarta leisti leidinį, atitinkantį ateitininkų dvasią¹¹.

1920 m. gruodžio 20 d. valdybos posėdyje be jos narių dalyvavo ir Mykolas Krupavičius. Svarstyta dėl straipsnių rašymo *Ateičiai*. Šiuo klausimu pasisakė Krupavičius: „Reikia pagerinti jos [*Ateities*] turinį. Pirmiau Red. turėdavusi įvairiose šalyse savo nuolatinių bendradarbių – korespondentų, kurie laiks nuo laiko – periodiškai rašinėdavę „Ateitin“. Dabar pataria atkam sudaryti didesn. centruose tam-tikras vietos Red. Komisijėles, kurių užduotis esą būsianti pravesti savo draugų tarpe „planingą prievartą“ – rašinių gaminimo reikalu. Jos turėtų nuolatos esą palaikyti ir visą veikimo pulsą vietos at-kų tarpe“¹². Gruodžio 25 d. valdybos posėdyje be kitų klausimų svarstytas studentų ateitininkų konferencijos reikalas. Nutarta ją sušaukti studentų atostogų metu balandžio 1 d., geriausia Lietuvoje¹³. 1921 m. sausio 16 d. valdybos posėdyje kalbėta leidybiniais klausimais: „Toliau dr. Karvelis kalba dėl ištraukų iš „At.“ leidimo, būtent filosofijos ir socialiais kl-mais. Leisti atskiromis knygomis-tomais. Tai esą išėitų savo rūšies „at-kų Biblija“. Ji reikalinga yra ir patiem at-kam, bet ja taip-pat galėtų pasinaudoti žmonės, norį pažinti at-kų srovę, jų credo, kas šiandien esą be galo sunku, norint sumedžioti „Ateities“ kompletus“¹⁴. 1921 m. sausio 23 d. Berlyno studentų ateitininkų susirinkime svarstyta *Ateityje* spausdintus straipsnius filosofijos ir socialiniais klausimais išleisti atskirais tomiais. Taip pat kalbėta ir apie ateitininkų istorijos rašymą. Šiuo klausimu pasakyta įvairių nuomonių: Sakalauskas pareiškė, kad ateitininkų istorija duotų nemažai medžiagos bendrajai Lietuvos kultūrinio gyvenimo istorijai¹⁵,

¹¹ Berlyno studentų ateitininkų susirinkimo protokolas, 1921-01-09, in: *Ibid.*, l. 7–7v.

¹² Berlyno studentų ateitininkų valdybos posėdžio protokolas, 1920-12-20, in: *Ibid.*, b. 270, l. 10.

¹³ Berlyno studentų ateitininkų valdybos posėdžio protokolas, 1920-12-25, in: *Ibid.*, l. 11v.

¹⁴ Berlyno studentų ateitininkų valdybos posėdžio protokolas, 1921-01-16, in: *Ibid.*, l. 14.

¹⁵ Berlyno studentų ateitininkų susirinkimo protokolas, 1921-01-23, in: *Ibid.*, b. 362^a, l. 8v.

Moksleivių draugo redakcinės komisijos narys Juška net numatė tokios istorijos dalis¹⁶.

Berlyno studentams ateitininkams po Pirmojo pasaulinio karo bene pirmiesiems pavyko sukurti organizacinę struktūrą. Kitame lietuvių studijų centre – Fribūro universitete Šveicarijoje – ateitininkai savo kuopą įkūrė vėliau. Pirmaisiais metais studentai berlyniečiai savo susirinkimuose svarstė nuo kuopos vidaus gyvenimo problemų iki sumanymo išleisti almanachą ar tai, kaip padėti abiturientams įstoti į aukštąsias mokyklas.

Platesni horizontai. Toliau pristatysime Berlyno studentų ateitininkų kuopą ir studentų ateitininkų sąjungos Centro valdybos veiklą kaip tarpusavyje glaudžiai susijusius ar vienas kitą papildančius dalykus. Tik reiktų pažymėti, kad skyrėsi vienu ir kitų kompetencijos ribos. Kuopos valdybai priklausė daugiau lokaliniai dalykai, t. y. kuopos vidaus gyvenimui aktualūs klausimai, pavyzdžiui, referatų rašymas ir skaitymas, dalyvavimas veikloje, nario mokesčio mokėjimas, o Centro valdyba koncentravosi į visos organizacijos reikalus, pavyzdžiui, studentų ateitininkų sąjungos konferencijų organizavimą, *Ateities* žurnalo spausdinimą, ateitininkų istorijos rašymą ir kita.

1921 m. vasario 6 d. valdybos posėdyje buvo nutarta *Ateities* numerį, neišspausdinus Kaune, apsiimti spausdinti Berlyne, bet ateityje stengtis, kad žurnalas būtų spausdinamas Kaune. Buvo svarstytas atskirų leidinių leidybos klausimas: „Toliau [posėdyje] kalbama „Ateities“ komplektų (filosofijos ir socialiais kl-mais) ir at-kų istorijos surengimo ir išleidimo reikalu. Pasitarus prieinama prie šių išvadų-nutarimų: socialių kl-mų tomo tvarkymą pavedama dr. Karvelio žinybon, filosofijos – dr. Juškos, at-kų gi istorija paliekama dr-gam šveicariečiam: Mykolaičiui – Turauskui. Jų išleidimo kl-mu numatyta šios galimybės: 1. Kreiptis atskirai į a) šv. Kazimiero dr-ją – Kaune, b) „Šešupės“ knygyną – Marijampolėje ir c) „Draugą“ – Amerikoje –

¹⁶ „I dalis – kalendorinė, ruošiama 4-5 metam, su šventųjų ir Liet. didvyrių bei įžymesnių tautos vadų vardais, įvairių sukaktuvių (at-kų ar šiaip visuomenės bei literatūros gyvavimo), saulės užtemimais ir t. t. II dalis skiriama mokslam, ten, pranešėjo žodžiais tariant, tilpsią „riebiausios ir įdomiausios“ visų mokslų žinios bei išvados. Jai sustatyti, manoma padaryti talką, pavedant atskiriem dr-gam suredaguoti jiem artimesnes mokslo šakas. III dalis pašvenčiama Lietuvai, jos geografijai, istorijai, įvairios rūšies statistikai ir informacijom (pav., stojant į atskiras Lietuvos ar užsienio mokyklas) ir t. t. IV dalis būsianti skiriama antrašam, sąrašui skaitytinių knygų ir tolygiem dalykėliam. V dalis – užrašam“ (*Ibid.*, l. 8v–9).

pasiūlant jiems tą darbą ir klausiant jų sąlygų¹⁷. Tačiau buvo ir abejojančių tokių rinkinių tikslingumu, pavyzdžiui, Sakalauskas suabejojo, ar yra tikslinga atskiruose rinkiniuose perpublikuoti dešimties metų senumo straipsnius, silpnus ir pasenusius, netinkamus moksleiviams, nes bus galima tik kalbą poredaguoti, o ne visa kita, todėl pasiūlė užsakyti naujų tekstų ateitininkams filosofams¹⁸.

1921 m. gegužės 6 d. valdybos posėdyje buvo pateikta studentų ateitininkų sąjungos konferencijos programa: 1) D. Jasaitis arba P. Karvelis – apie studentų ateitininkų sąjungos įstatus; 2) Leonas Bistras – apie santykius su Lietuvos visuomene; 3) Šveicarijos lietuviai ateitininkai – apie pasaulio studentų katalikų veiklą; 4) Domas Micuta ir Gaciūnas – apie tai, ko iš ateitininkų tikisi vidurinių mokyklų moksleiviai; 5) A. Bridžius arba Juška – apie *Ateities* reikalus; 6) sąjungos pirmininkas – apie sąjungos veiklą kitais metais; 7) P. Karvelis – apie šalpos reikalus¹⁹. Vėliau buvusiuose valdybos posėdžiuose daug dėmesio skirta studentų ateitininkų sąjungos konferencijos pasiruošimui.

Berlyno studentų ateitininkų susirinkimuose buvo svarstomi ir bendresni Lietuvos politikos klausimai. 1921 m. gegužės 7 d. susirinkime svarstyta Lietuvos užsienio politika. Pranešimą šiuo klausimu padarė Micuta. Susirinkimo protokole pažymėta: „Trumpai papasakoja apie Briuselio derybas su lenkais. Mažai, anot pranešėjo yra vilties susitarti su lenkais. Lenkai Vilniaus klausimą pasiūlė rišti su Klaipėdos klausimu. Su Latviais daroma sutartis. Tuo reikalu tartis išvažiavo į Rygą Užs. Reikalų Ministeris Purickis. Mano, kad derybos pavyks“²⁰. Užsienio politikos klausimas buvo svarstomas ir kitame susirinkime, išskiriant santykius su Lenkija.

1922 m. sausio 23 d. studentų ateitininkų Centro taryboje buvo kalbama apie universiteto steigimą Lietuvoje. Posėdžio protokole pažymėta: „šių dienų užduotis rūpintis pagaminti katalikišką profesūrą ne tik teologijos ar filosofijos fakultetams bet ir kitiems. Tuo reikalu kuo greičiausia reikia surinkti žinias apie lietuvius studentus užsienyje, sužinoti, kas iš jų rengiasi profesoriais ir organizuoti jiems moralę ir materialę paramą. Kartu siūlo

¹⁷ Berlyno studentų ateitininkų valdybos posėdžio protokolas, 1921-02-06, in: *Ibid.*, b. 270, l. 14^a.

¹⁸ Studentų ateitininkų Centro tarybos posėdžio protokolas, 1922-02-21, in: *Ibid.*, l. 22v.

¹⁹ Berlyno studentų ateitininkų valdybos posėdžio protokolas, 1921-05-06, in: *Ibid.*, l. 17.

²⁰ Berlyno studentų ateitininkų susirinkimo protokolas, 1921-05-07, in: *Ibid.*, b. 362^a, l. 14v.

čion dr. Juška subaigt žinių rinkimą apie stud. kituose Vokiečių miestuose, paruošti anketą ir jiems išsiuntinėti“²¹.

Susirinkimuose kalbėta apie Berlyno ateitininkų padėtį. Bridžiaus referatas buvo nusakytas 1922 m. vasario 12 d. susirinkimo protokole:

kad pereitam susirinkime įvykęs nesusipratimas ir įvairūs kiti kuopos gyvenimo simptomai rodo daugelio atšalimą prie kuopos ir gal būt nevienas esą būtų patenkintas, jeigu ji nekvieštų į susirinkimus. Tasai krizis, referento nuomone, randasi iš tos priežasties, kad kuopa neduoda to, ko iš jos laukiama ir ką ji yra užsibrežusi. Vienas jos tikslas – lavinimosi moksle ir mene, bene ne tiksliau yra pasiekiamas bendrojoje studentų draugijoje, kuri tą patį yra užsibrežusi. Specifiniai at-kų uždaviniai – moksliskai aiškintis katalikų pasaulėžvalgą, auklėtis katalikų etikos principais etc. esą užmiršti ir tuo reikalu nieko nedaroma. Užtai esą nestebėtina, jeigu kai kurie pradės nerast pateisinimo at-kų kuopos egzistavimo ir ją apleis. Išvengimui to reikia ieškoti išeities ir pirmiausia pašalinti tas priežastis, kurios sudaro krizę. Visa eilė kalbėtojų iš dalies pripažįsta referento nurodytas priežastis svarbiomis, iš dalies jas neigia ir krizio priežastis veikiau mato kai kurių narių surumbėjime. Išreiškia pageidavimą ir reikalą gvildinti įvairius ištekančius iš pamatinių at-kų uždavinių klausimus ir visuomeninio darbo dėsnius ir prerogatyvas.²²

Kaip ir kiekvienos studentų draugijos, taip ir ateitininkų svarbus veiklos baras buvo referatų rengimas ir jų skaitymas susirinkimuose. 1922 m. birželio 10 d. susirinkime teigta: „Valdyba mano kreiptis į atskirus fakuos studijuojančius draugus – pagaminti po 1 referatą sekančioje tvarkoje: 1) valstybinių mokslų (juristų, komersantų etc.) 2) ūkio mokslų (gamtininkų, medikų). Kadangi pramatoma, kad susirinkimų bus ne daugiau, kaip keturi, tad [tokio] skaitliaus prelegentų (yra reikalingas sekančiam susirinkimui prelegentas numatytas). Draugų, kurie neturės progos savo rašinių s[usirinki]muos skaityti, prašoma juos pagaminti – jie bus sunaudoti vidurinių mokyklų moksleiviams“²³. Pasilinksminimams valdyba numatė rengti gegužines lauke. Finansų srityje numatyta surinkti nesumokėtus nario mokesčius už praeitą semestrą, o einamuoju semestru surinkti po 10 auksinų iš kiekvieno nario. Dėl drausmės buvo numatyti du dalykai: 1) privalomas susirinkimų lankymas; nedalyvavę dviejuose susirinkimuose be svarbių

²¹ Studentų ateitininkų Centro tarybos susirinkimo protokolas, 1922-01-23, in: *Ibid.*, b. 270, l. 21–21v.

²² Berlyno studentų ateitininkų kuopos susirinkimo protokolas, 1922-02-12, in: *Ibid.*, b. 362^a, l. 20.

²³ Berlyno studentų ateitininkų kuopos susirinkimo protokolas, 1922-06-10, in: *Ibid.*, l. 22v.

priežasčių laikomi išstoję iš kuopos; 2) nariai turi vykdyti valdybos įsakymus; o nesusipratimai sprendžiami trečiųjų teismo²⁴.

1922 m. birželio 26 d. studentų ateitininkų Centro tarybos posėdyje buvo priimta studentų ateitininkų konferencijos programa: 1) Jasaitis – konferencijos atidarymas; 2) praėjusių metų ataskaita: atskirų kuopų, komisijų, Jasaitis arba Juška – Centro tarybos; 3) prezidiumo ir mandatų komisijų rinkimai; 4) Vincas Mykolaitis – apie ateitininkų spaudos reikalus; 5) St. Gruodis – apie biblioteką; 6) Domas Micuta – apie materialinius studentų reikalus; 7) Ruginis arba Krasnickas – apie santykius su moksleivių ir kitomis organizacijomis; 8) Jasaitis – apie svarbesnius kitų metų darbus; 9) rinkimai; 10) sumanymai²⁵.

Berlyno studentų ateitininkų kuopa 1922 m. vasaros semestre turėjo 19 narių. Valdybos rūpesčiu vyko 4 susirinkimai, skaityti 3 referatai, įvyko 5 valdybos posėdžiai. Ankstesnė valdyba kasoje paliko 581 auksiną ir 81 skatiką, pajamų buvo gauta 292 auksinai, išlaidų buvo 712 auksinų ir 50 skatikų. Tad kasoje 1922 m. lapkričio mėn. buvo 121 auksinas ir 31 skatikas²⁶. 1922 m. lapkričio 4 d. kuopos susirinkimo protokole Juška kalbėdamas apie studentų ateitininkų konferenciją pabrėžė, kad konferencijoje Studentų ateitininkų sąjunga pasirodė gerokai tvirtesnė ir gausesnė nei anksčiau. Iš visų kuopų gausiausia ir rimčiausiai veikia Kauno studentų ateitininkų kuopa, po jos eina Berlyno, Miuncheno, Šveicarijos ir t. t. Iš pranešimų paaiškėjo, kad Šveicarijos kuopa yra sudariusi savo korporaciją, jos svarbus šių metų darbas buvo maldaknygės paruošimas. Vienas iš svarbesnių šios konferencijos klausimų buvo apie spaudos padėtį. Šia tema Vincas Mykolaitis-Putinas perskaitė gan įdomų ir platų referatą, kuriame nušvietė ateitininkų spaudos trūkumus. Čia buvo nusiskųsta bloga *Ateities* padėtimi ir nutarta Leonui Bistrui vienam nebeleisti redaktoriauti. *Ateities* reikalams tvarkyti buvo sukurta tam tikra komisija. Berlyno kuopos pasiūlymui leisti idėjų knygeles taip pat sudaryta tam tikra komisija. Svarstyti bibliotekos, studentų šelpimo, ateitininkų namų pirkimo reikalai; daug ginčių sukėlė Šveicarijos kuopai skiriamos Tautos Fondo Amerikoje stipendijos ir neteisingas jų skirstymas²⁷.

1922 m. gruodžio 3 d. susirinkime kalbėta apie padėtį Lietuvoje. Sužino-

²⁴ *Ibid.*, l. 22v–23.

²⁵ Studentų ateitininkų Centro tarybos posėdžio protokolas, 1922-06-26, in: *Ibid.*, b. 270, l. 25–25v.

²⁶ Berlyno studentų ateitininkų kuopos susirinkimo protokolas, 1922-11-04, in: *Ibid.*, b. 362^a, l. 29.

²⁷ *Ibid.*, l. 29v.

jus, kad Bistras tapo seimo pirmininku, buvo nutarta nusiųsti sveikinimą, tačiau kai kurių dalyvių suabejota tokio sveikinimo tikslingumu, kad ateitininkams nederėtų daryti politinių žingsnių²⁸. Gruodžio 4 d. vykusiame susirinkime kalbėta apie tolimesnę Berlyno kuopos veiklą. Pasak Mičiulio, pirmiausia kuopos užduotis yra krikščioniškos pasaulėžvalgos lavinimas; tam tikslui valdyba turės pasirūpinti tinkamais referatais pasaulėžvalgos, mokslo ir kitais klausimais. Valdyba siūlė užmegzti santykius su Lietuvos vidurinių mokyklų moksleiviais ateitininkais ir, reikalui esant, teikti jiems patarimų, parūpinti referatų ir kita²⁹. Taip pat buvo pabrėžta, kad susirinkimams reikalinga sava patalpa, nes restoranuose rinktis ir svarstyti rimtus reikalus yra labai nepatogu.

1923 m. sausio 27 d. susirinkime buvo paminėtas Klaipėdos krašto prijungimas prie Lietuvos, pagerbti žuvę sukilimo dalyviai. Susirinkime buvo perskaitytas Micutos pranešimas apie 1922 m. gruodžio 28 d. Berlyne įvykusį Lietuvos studentų draugijų Vokietijoje suvažiavimą. Suvažiavime dalyvavo 3 Lietuvos studentų draugijos ir 2 lietuvių. Iš viso dalyvavo 15 asmenų, 8 iš jų iš Berlyno. Susirinkimas priėmė rezoliuciją dėl suvažiavimo, kur buvo pasakyta:

tas susivažiavimas, dėliai dirbtinai ir pripuolamai internacionalinio nusistatymo žmonių jame vyravimo, neatitiko jam skirtų uždavinių ir laukimų: 1) neįkūrė visoj Vokietijoj studijuojančius Lietuvos piliečius jungiančios organizacijos, bet tik siaurą [neįskaitomas žodis] rušies (§ 3) „Lietuvos D-ju“ (kurių faktinai yra tik trys) sąjungą; 2) pamynė valstybinius ir tautinius lietuvių reikalus, jų napsvarstęs ir juos net išbraukęs iš gyvenimo priimtaisiais įstatais (§ 5); 3) išrinko partinę sąjungos Valdybą iš socialistinės jaunuomenės tarpo. At-kų kuopa, palikdama sau teisę veikti, kad ateityje šią sąjungą išvedus iš internacionalistinės ir profesinės vagos į visų studentų reikalų plotmę, pareiškia, kad priešingai 2 §, nepripažįsta dabartinės sąjungos valdybai atstovauti „visos organizuotos studentijos Vokietijoj“, taigi ir at-kų reikalus.³⁰

1923 m. vasario 10 d. susirinkime valdybos pranešime siūlyta nario mokesį pakelti iki 200 markių, nes visai nusmukęs markės kursas. Iš kuopos buvo pašalinta Orvydaitė, nes nedalyvavo susirinkimuose. Kuopos nariams

²⁸ Berlyno studentų ateitininkų kuopos susirinkimo protokolas, 1922-12-03, in: *Ibid.*, l. 34.

²⁹ Berlyno studentų ateitininkų kuopos susirinkimo protokolas, 1922-12-04, in: *Ibid.*, l. 35.

³⁰ Berlyno studentų ateitininkų kuopos susirinkimo protokolas, 1923-01-27, in: *Ibid.*, l. 38v.

buvo priminta, kad dalyvautų būsimame bendros studentų draugijos visuotiniame susirinkime, kuriame bus baigiami svarstyti draugijos įstatai ir kad galima būtų įtvirtinti savas nuostatas³¹. Valdyba pritarė Pajaujo sumanymui bendros studentų draugijos susirinkimuose kelti pasaulėžvalgos klausimus: „Dėl įgyvendinimo šio dalyko praktikoje, nusistatyta esą pasiūlyti socialistams, kad jie norimais diskutuoti klausimais pirma patys paruoštų referatą; apskritai gi jiems pranešti, jog panašiais klausimais ir jų įgyvendinimo reikalu jie visuomet gali tartis su At-kų kuopos Valdyba“³². Priekaištų valdybai išsakė Jasaitis: 1) kad sekretoriatas nesirūpina laiku paruošti protokolų; 2) kad priimant nario mokesť neišduodami kvitai; 3) kad valdyba nesirūpina pritraukti į kuopą naujų narių. Į priekaištus valdybos vardu Juška atsakė, kad kvitai neišduodami pagal seną išgalėjusią tvarką, be to, tai būtų papildomos išlaidos juos gaminti ir laiko gaišimas, o veikiama pasitikėjimu būdu; nauji nariai rūpi, tačiau kol kas nematoma kandidatų; o dėl protokolų turėtų pasiaiškinti sekretorius³³. Jasaitis taip pat apžvelgė padėtį Lietuvoje, kuo studentai domėjosi:

Ekonominė Lietuvos padėtis gerėjanti; prasidėjęs jau žymesnis eksportas į Europą, žemės ūkio produktai truputį esą pabrangę, tačiau iš kitos pusės prekės neproporcingai brangios, pinigų visame krašte esanti didelė stoka dėl neturėjimo garantijos išleisti naujų. Lietuvos bankų tarpe pinigų leidimo reikalu buvę skilimų: vieni spyrėsi, kad pinigai būtų leidžiami ir be garantijos, ypač tai darbas buvęs ant bankroto slenksčio bestovinių bankų; kiti, ypač Ūkio bankas, kad tik garantuoti; pagaliau esą nusistatyta negarantuotų pinigų neleisti. Lietuvos aukso dalis išvežta esanti į kitas šalis pinigams apsaugoti ir pasitikėjimui įgauti; dabar nusistatyta esą daugiau į užsienį nebevežti, bet dėti į privačius bankus Lietuvoje, kad jie išpirktų jį litais. Pramonė Lietuvoje įvedus naują valiutą vis dar negalinti atsigauti. Politinė padėtis Klaipėdos esanti išrišta diplomatijos keliu; Klaipėda prijungiama prie Lietuvos.³⁴

Susirinkime buvo informuota apie Lietuvoje Teologijos-filosofijos fakulteto iniciatyva steigiamą Lietuvių katalikų mokslo akademiją. Akademijos tikslas – mokslo srityje pasižymėjusius katalikus sujungti į vieną organizaciją. Kaip ir dažnuose susirinkimuose, kalbėta apie *Ateitį* – kad žurnalas labai menkas, kad redakcija nesusitvarko, kad valdyba pateiks raštą ir nurodys

³¹ Berlyno studentų ateitininkų kuopos susirinkimo protokolas, 1923-02-10, in: *Ibid.*, I. 39v.

³² *Ibid.*, I. 39v–40.

³³ *Ibid.*, I. 40.

³⁴ *Ibid.*, I. 40–40v.

žurnalo trūkumus ir reikalą viską sutvarkyti iki reikiamo lygio. O susirinkimo pabaigoje dar aptarta ir ateitininkų sąjungos valdyba apskritai:

Galų gale keliamas A-kų Stud. Sąjungos Valdybos neveiklumo klausimas. Patyrimas iš kalbų, kad Sąjungos Valdybos nariai visiškai nežino savo pareigų, vienas kito nesuranda ir pavestų bei reikalingų nuderbti darbų nėra net pradėję dirbti, nežiūrint, kad jau visas pusmetis praėjęs. Šį reikalą galutinai išsiaiškinus daugumu balsu nutarta pavesti valdybai, kad ji kreiptųsi raštu į buvusį konferencijos prezidentą reikalaujama padaryti įtakos į Sąjungos Centro Valdybą ir įjudintų ją imtis savo darbo. Ta pat prasme nutarta taip interpeluoti ateitininkų prezidentą Prof. Praną Dovydaitį.³⁵

Verta paminėti ir Berlyno ateitininkų studentų kuopos ryšius su kitų miestų universitetų studentais. Ateitininkų kuopos buvo įsikūrusios Miunsteryje, Romoje, Fribūre, Halėje, Paryžiuje, Leipcige, Vienoje, Monpeljė, Dancige, Grenoblyje, Grace. Jos, pasak Kęstučio Skrupskelio, daugiausia buvo nedidelės ir trumpaamžės, nes studentai atvykdavo ir greitai išvykdavo³⁶. Ryškiausiai veikianti buvo Fribūro universiteto ateitininkų kuopa. Organizuota šio universiteto lietuvių studentų veikla prasidėjo dar 1899 m., įkūrus „Rūtos“ draugiją, kuri 1915 m. buvo pavadinta „Lituania“. Draugijos nariai įkūrė atskirą ateitininkų kuopą, nes „Lituania“ pagal Fribūro universiteto korporacijų įstatus negalėjo įsijungti į studentų ateitininkų sąjungą. Steigiamajam susirinkimui tuo metu pirmininkavo Vincas Mykolaitis. Fribūro kuopa aktyviai įsitraukė į studentų ateitininkų sąjungos veiklą, aptardavo šios sąjungos Centro tarybos svarstomus klausimus ir palaikė ryšius su Berlyno kuopa³⁷.

Pabaigoje galima pastebėti, kad Berlyno studentų ateitininkų organizacinė veikla buvo svarbi telkiant studentus ateitininkus tiek užsienyje, tiek Lietuvoje į vieningą organizaciją pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos metais. 1922 m. įsteigus universitetą Kaune, čia persikėlė ir studentų ateitininkų veiklos centras. Po Lietuvos universiteto įkūrimo užsienyje studijuojančių jaunuolių sumažėjo.

Išvados. Apibendrinant galima pastebėti, kad protokoluota Berlyno studentų ateitininkų veikla prasidėjo 1920 m. Gal ji buvo prasidėjusi ir anksčiau, bet kol kas dokumentais patvirtintų duomenų neturime. Su Berlyno studentų veikla yra susijęs ir studentų ateitininkų sąjungos veiklos organizavimas.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Kęstutis Skrupskelis, *op. cit.*, p. 352.

³⁷ Plačiau žr. Fribūro universiteto studentų ateitininkų kuopos susirinkimų protokolai, parengė Algimantas Katilius, in: *Soter*, Kaunas, 2018, Nr. 68 (96), p. 77–111.

Prieš tai buvę mėginimai išjudinti šios sąjungos veiklą nebuvo itin sėkmingi. 1920 m. pabaigoje įvykęs Berlyno studentų ateitininkų susirinkimas pavedė išrinktai valdybai laikinai eiti studentų ateitininkų sąjungos Centro tarybos pareigas. Šios sąjungos centru Berlyno studentai ateitininkai buvo iki 1922 m. studentų ateitininkų sąjungos konferencijos. Iš svarbiausių darbų galima paminėti įstatų svarstymus, paruošiamąjį darbą studentų ateitininkų konferencijoms 1921 ir 1922 m. Berlyno studentų ateitininkų kuopos veikla pasižymėjo studentų draugijoms būdingu darbu – organizuoti kuopos veiklą, skaityti ir aptarti referatus, rašyti straipsnius ir stiprinti *Ateities* žurnalo turinį. Ateitininkai turėjo ir leidybinių planų – parengti kalendorių, išleisti *Ateities* žurnale spausdintų socialinių ir filosofinių straipsnių rinkinius. Taip pat galvota apie ateitininkų istorijos rašymą. Studentams rūpėjo Lietuvos vidaus gyvenimo ir užsienio politikos klausimai. Tačiau reikia pažymėti, kad tokiam svarbiam klausimui kaip studentų šalpa buvo skiriama nedaug dėmesio.

FROM THE ORGANISATIONAL ACTIVITIES OF THE *ATEITININKAI* STUDENTS IN BERLIN, 1920–1923

Summary

The attempts of the *ateitininkai* students (student members of the Lithuanian Catholic Federation 'Ateitis') to resume their activities in Kaunas in 1919–1920 did not yield positive results. It was then decided to move their activities to Berlin. The organisation of the Union of *Ateitininkai* Students is linked to the activities of Berlin students. At the end of 1920, the meeting of the *ateitininkai* students in Berlin entrusted the elected board with the temporary duties of the Central Council of the *Ateitininkai* Student Union, a position which the *ateitininkai* in Berlin continued to hold until the 1922 conference of the Union of *Ateitininkai* Students. Among the most important activities were the deliberations on the statute, the preparatory work for the conferences of the *ateitininkai* students in 1921 and 1922. The activities of the Berlin association were typical of the work of student associations: organisation of activities, reading and discussion of essays, writing of articles, and the enhancement of the content of the magazine *Ateitis* (Future). The *ateitininkai* also had publishing plans: to produce a calendar and to publish collections of social and philosophical articles published in the magazine *Ateitis*. Some thought was given to writing a history of the *ateitininkai*. The students were concerned with issues related to the internal affairs and foreign policy of Lithuania. However, it should be noted that little attention was paid to such an important issue as students' relief.